

Петар ВЛАХОВИЋ

ЕТНОЛОГИЈА ЦРНЕ ГОРЕ У ДЕЛУ ПАВЛА РОВИНСКОГ

I

О Павлу Ровинском и његовом научном делу, у Црној Гори и иначе изван Црне Горе, постоји обимна научна литература. Поред тога, захваљујући Центру за издавачку дјелатност из Подгорице, који је изванредно познат по скраћеници ЦИД, од 1993. године наовамо, углавном је преведено све оно што је Павле Ровински обелоданио у својим посебним студијама о Црној Гори, које су објављене у најеминентнијим научним установама и њиховим публикацијама не само минулог него и нашег времена (1). Благодаревши тим околностима, данас се може много лакше расправљати о традиционалној народној култури и културно-историјском наслеђу Црне Горе.

II

Павел Аполонович Ровински, који је Црну Гору доживео као своју домовину, из милоште назван „Павле Рус” или „Господин Рус”, рођен је 1831. године у селу Гусевка у Саратовској губернији, а упокојио се у Господу, како се то онда говорило, 15. јануара 1916. године, потресен болом сазнавши да су, непосредно пре тога, Ловћен и Цетиње у Првом светском рату окупирали Аустријанци. Иначе, Ровински је гимназију завршио у Саратову а студије славистике 1852. године на познатом Универзитету у Казану. Извесно време предавао је на Казанском универзитету који је, како сам каже, „због страсне оданости примењеној славистици” напустио 1856. године.

---

* Редовни члан ЦАНУ

Биографија Ровинског сведочи да је прво био под утицајем либералних идеја (због којих га је вероватно опоменуо и књаз Никола у песми „Русу Павлу” 10. децембра 1888), а потом наклоњен радикалној струји на чијем се челу налазио Чернишевски. Једно време (1861-1863), опредељујући се за путовања и проучавања народа и народног живота, припадао је тајној револуционарној организацији „Земља и воља”.

Током 1860. и 1861. године, П. А. Ровински је путовао по Чешкој а потом, 28. јуна 1862, образложио је на Филолошком факултету у Казану „План путовања по словенским земљама”, који је Научни савет Казанског универзитета високо оценио. После тога, Ровински је 1866. боравио у Москви а 1867, у својству дописника листа „Санктпетербурске ведомости”, посетио је Хрватску, Славонију и словеначке покрајине Крањску, Штајерску и Корошку. Потом је 1868, преко Берлина, Беча, Будимпеште, Новог Сада и Срема стигао у Београд и отпочео путовања по Србији, са којих је објавио низ занимљивих научно-популарних чланака (2) (видети: *Зайиси о Србији*, Нови Сад 1994). Од 1870. до 1873, Ровински проучава сибирске етничке заједнице, Монголију и Кину (3) (књиге: *Моја њу-џовања по Монголији*, 1874, *Прилози из источної Сибира*, 1875), а после тога посећује Шпанију и Сједињене Америчке Државе.

Од 1874. до 1878, Ровински је, као искусан човек, у околини Петрограда руководио Заводом за малолетне преступнике, на чије је васпитање Русија у то време обраћала велику пажњу и придавала веома велики значај. Отуда вероватно проистиче и интересовање Ровинског за систем образовања деце и упознавање народног живота у свим животним манифестацијама. Али, ипак, ово представља само једну од епизода у обликовању његове личности.

Уз рад у Заводу за малолетне преступнике, Ровински је средио и публиковао материјал прикупљен на својим ранијим путовањима по Србији и по Балкану у познатом листу „Новое времја”, чија га је Редакција 1878. послала као свог дописника у јужнословенске земље.

Почетком јуна 1878. Ровински је стигао у Београд, а новембра исте године, прешао у Босну. Међутим, његов боравак у Босни није био пожељан па је у пролеће 1879. пребачен на босанско-црногорску границу. У мају 1879, Ровински је ступио на тле Црне Горе, чиме је отпочело ново раздобље у његовом животу. Црну Гору је доживео као свој завичај и посветио јој своје научно и умно стваралаштво.

По доласку у Црну Гору, Ровински је као добровољац ступио у Црногорску војску и учествовао у њеним операцијама у Васојевићима. Објавио је током 1880, углавном у листу *Руска мисао*, неколико написа међу

којима су, поред осталих, *Црџице из райној живојџа Црнојораца, Њејџуши, Нова ујрава у Црној Гори*. Давао је побуду и учествовао у организовању многих културно-историјских манифестација. Организовао је, поред осталог, 1894. прославу четиристоте годишњице оснивања Штампарије Црнојевића, о чему сведочи и књига *Ободска шџамџарија на Ријеци Црнојевића у Црној Гори и њен значај на словенском јују (1893)* (4).

У библиотекама и архивама остао је богат материјал П. А. Ровинског о појединим проблемима из црногорског друштвеног живота, историје, књижевности и другог, припремљен за објављивање. Неки од ових рукописа су преведени и објављени у зборницима *Зайиси о Црној Гори* (ЦИД, Подгорица 2001) (5) и *Сџудије о Црној Гори* (ЦИД, Подгорица 2004) (6), а расправу П. А. Ровински *Петџар II (Раге) Петџровић Њејџиш владика црнојорски* објавио је др Нико С. Мартиновић у зборнику *Ровински о Њејџишу* (Цетиње 1967) (7). Међутим, још увек је остало необјављених прилога из рукописне заоставштине П. А. Ровинског који заслужују научну пажњу.

III

Проучавање Црне Горе и њеног становништва П. А. Ровински је отпочео као зрео и искусан научник. Намера да се овог истраживачког подухвата прихвати сазрела је постепено. Живећи на Цетињу, где је уживао наклоност црногорског двора, постепено је прикупљао литературу о Црној Гори и разрадио истраживачки план за капитално научно дело *Црна Гора у џрошлџи и садашњџи* које је поделио у четири основне тематске целине: *Геоџрафија – Истџорија – Ејџнолоџија – Археолоџија*. Ова синтеза о Црној Гори, објављивана по томовима у Руској академији наука од 1888. до 1916. године, представљала је у то време новину и у методолошком и у научном погледу па је по својој свеобухватности, комплексности, монументалности, ширини захвата и дубини проучавања, послужила као узор и другим истраживачима који су се бавили проучавањем народа и народног живота на европским просторима.

Павле Ровински је као полазиште одабрао непосредна проматрања ослоњена на оно што је непосредно виђено и доживљено у народу, на терену. Са Цетиња је пешке обишао Стару Црну Гору и црногорска брдска племена до којих се у то време, од 1879. до 1906. године, могло доћи. На тим путовањима упознавао је народ и сабирао податке о културно-историјској прошлости Црне Горе и црногорског народног живота. Темељно је на црногорским просторима проучио природну средину, етничку историју, поједине институције друштва, прошлост народа и народни живот са свим његовим особеностима.

Први том овог монументалног дела, који садржи географске одлике и нека историјска кретања, послужио је Ровинском, како сам каже, само „као увод у етнографију и неку врсту подлоге за организацију и развој живота црногорског народа”, где етнологија представља „главни и најважнији дио рада” (Том II, Цетиње 1994, стр. 5). Ровински посебан значај придаје природној средини и са њом повезује све важније човекове животне манифестације.

Етничка историја коју је проучавао Ровински показује да је црногорско друштво прошло дуг развојни пут. Од обједињавања племена у савез до државе под вођством владика и световних господара.

Становништво Црне Горе је, по мишљењу Ровинског, мешовитог порекла (Херцеговина, Босна, Стара Србија, Приморје). Али све њихове разноликости су временом постепено ишчезавале у обликовању општег заједничког типа Црногораца. Постоје и крајеви са становништвом мешовитог порекла (Кучи, на пример). У Црмници и Ријечкој нахији има географских назива који су се задржали из давних времена па је могуће да су се ти староседеоци временом изједначили и постепено претопили у савремено становништво. Иначе, успомене на староседеоце, у време Ровинског, биле су очуване у именима: Чифути или Јагуд и Жудељи, Латини, Шпањи, Јермоласи, Лужани, Букумире, Мацуре.

Ровински је утврдио да ипак, „и поред сливања свих ових различитих елемената у један општи тип,” „оштро су наглашене разлике појединих његових дјелова” (Катуњани, Црмничани, Кучи, Васојевићи, итд.). Неки делови црногорске етничке целине се називају по племенима (Бјелопавлићи, Ровчани, Морачани, на пример), дуги по пределу који су населили (Црмничани, Љешњани, Бањани, Комани, на пример), или по нахијама као што су Катунска, Ријечка, Љешанска, Црмничка, на пример. Међутим, веома важна подела становништва у Црној Гори, што представља посебан изазов за етнолошка разматрања, вршена је по породицама (фамилијама), братствима и племенима.

Породица, по мишљењу Ровинског, а и иначе у Црној Гори, чини основну организациону јединицу која има у личној својини средства за производњу, односно земљу и стоку. Проучио је гранање породице (породична задруга) и указао на њену разлику у односу на сеоску заједницу. Запазио је да породица представља сродничку основу (нуклеус) из кога се развијају сложеније заједнице, у првом реду братство и племе. Уочио је да се у оваквим сродничким заједницама обликује карактер појединца, стварају братственичке норме и етичке норме, развијају односи у породици и друштву.

Сродство је у црногорском патријархалном друштву веома поштовано и цењено и по линији оца и по линији мајке. Уосталом, Ровински је у народу забележио схватање, које то најбоље илуструје, а у коме се каже: „Не удри стрица код синовца да те љута змија не уједе, ни ујака код доброг сестрића, да те двије змије не уједу”.

Братство је Ровински детаљно проучио. Описао га је као део племена, групу људи која је међусобно повезана реалним крвним сродством. Братство је имало и своју економску функцију (заједничка територија, заједничка испаша, шума, вода). Чланови братства су, по правилу, живели у једном или више међусобно повезаних насеља, која носе препознатљиво име братства. Братственичка заједница је имала своју самоуправу (савет старијих, збор одраслих мушкараца, на пример). За Ровинског је братство било најживотнија црногорска заједница.

Племе у Црној Гори, по мишљењу Ровинског, заједница је која води порекло од заједничког (макар и легендарног, фиктивног) претка, у којој се изузетно поштује егзогамија (склапање брачних веза изван племена). Ровински настоји да утврди порекло сваког племена, прикаже племенску историју и улогу племена у организовању друштва.

Племе је живело на тачно омеђеној територији. Имало је сопствену унутрашњу самоуправу. Због тога племе у Црној Гори подсећа, по мишљењу Ровинског, на род, без обзира на то што се од првобитног рода разликује у много чему. У племену су, поред предања о заједничком претку, остала сећања на некадашњу заједничку територију и колективну својину у њој. Још у време Ровинског, понегде је отпочело изједначавање племена са административно-територијалном јединицом.

Као истраживач одредница о црногорском етносу и црногорском етничком идентитету, Ровински је два тома своје знамените „Черногорије” посветио црногорској етничкој историји, затим етнолошким одликама црногорског народа, његовом друштвеном животу, материјалној народној култури и црногорском духовном стваралаштву. Приказао је Црногорца као јединку, описао његова индивидуална својства, његове етно-психичке одлике и повезао је све то са обавезама појединца у заједници и обавезама заједнице према појединцу. Дао је податке о типовима станишта и описао је црногорску кућу са њеном унутрашњом и спољном опремом. Проучио је народну ношњу и домаћу радност. Описао је исхрану и коришћење средства за уживање, међу којима су пиће и дуван. Обратио је пажњу на народно рачунање времена, мере, тегове и монету (новац).

Ровински веома подробно проучава традиционалну народну привреду. Подробно је проучио земљорадњу и сточарство, лов, риболов и трговину. Занимљиво је што Ровински, у приказивању традиционалне народне привреде у Црној Гори, првенство даје земљорадњи, без обзира на то што је сточарство као привредна грана у црногорским просторима увек имало већи привредни значај и било тесно повезано са организацијом друштвеног живота и у летњем (катун) и у зимском делу године. Уосталом, и сам Ровински истиче да су овца и коза биле прилагођене и незаменљиве у породичном животу у црногорским брдско-планинским крајевима. Свој удео у привређивању имао је у извесној мери лов и риболов, затим трговина, пренос добара и развој средстава за саобраћај.

У оквиру традиционалне народне привреде, Ровински је, што је за етнолога који проучава традиционалну материјалну народну културу веома драгоцен, описао такозвану прерађивачку „индустрију” (воденице, ваљавице, млинове за уље, кречане, односно клачине и технологију производње креча, вина и ракије). Ровински је као искусан етнолог умео да уочи појаве, анализира их и смести у шири друштвени контекст.

Ровински је у својим истраживањима у Црној Гори доста пажње посветио рату. Рат, условљен и повезан борбом за слободу, доживљавао се у Црној Гори као део свакодневног занимања и обављања посла. Постао је саставни део свакодневног живљења, као и друга свакодневна делатност, као и сваки други свакидашњи посао. Услед тога је ратник постао производ „борбе непрестане” која није била случајност. Под дејством ратовања развијале су се и врлине и мане. Изграђивао се карактер Црногораца који се може најбоље разумети упоредо са схватањем њихових ратних подухвата.

Рат је код Црногораца обликовао поглед на живот и свет. У рату се, истиче Ровински, код Црногораца испољава црногорски народни геније. Због тога Ровински мање говори о збивањима у рату а више пажње посвећује начину и одразу, улози и утицају тог понашања на васпитање Црногораца. Од учешћа у рату нико није био ослобођен. Укључивала се по потреби, а ова потреба је столећима била правило, рана младост, дубока старост, духовна и друга елита. Од када је у XV веку зетска држава пала под турску власт, од тог времена, зна се, Црногорци никада нису полагали оружје пред најездом завојевача, нити су га скидали са себе. Оно им је у свако доба било при руци и дању и ноћу, на раду, на путу, у храму, при молитви. Оружје је, уосталом као и данас, чинило саставни део црногорске народне одеће.

Супротност рату је миран живот, који је, такође, нека врста сталне борбе, стремљења, друштвене и инстинктивне хармоније која се доводи у неки својеврсни поредак. Ровински истиче да се то најбоље чини преко обичаја, веровања и обреда који се примењују у породичном, друштвеном и религиозном народном животу. Ове категорије су временом постале обавезујуће, што најбоље исказује схватање сажето у народној изреци: „Боље је да село угине, него у селу адет”, односно обичај, како би се то данас рекло.

Ровински разврстава обреде и обичаје у Црној Гори на религиозне (календарске), у које спадају: Божић, Васкрс, празновање појединих светаца, породична слава или крсно име, на пример, затим на обичаје из човековог животног циклуса (рођење, брак, сахрана и друго), на обичаје и правила из свакодневног живота (устајање, облачење, евентуално молитва, пијење кафе, доручак, ручак, ужина, вечера, гостопримство, обраћање другом лицу), на обичаје ван породице и правне народне обичаје (побратимство, посестримство, кумство, имовински односи, вјера, азил, крвна освета, умир, крвно или крваво коло, суд, казне). Примера ради, занимљива су запажања Ровинског о утицају правних народних обичаја на црногорски народни живот који настају изван породичног круга. Описане су поједине традиционалне народне правне институције, које, строго узевши, и не спадају у обичаје, а ипак имају велики утицај на развој друштвеног живота. Указано је на значај усменог народног договора и његову неприкосновеност, на неприкосновеност личности и имовине, традиционалног народног суда и његовог традиционалног система законодавства. Све ово Ровински укључује у обичаје, јер то чини саставни нераздвојни део традиционалног народног живота у црногорском друштву.

Црногорски поглед на живот и свет и плодове фантазије и оштроумља (казивања са религиозним и световним садржајем, приче, басне, загонетке, анегдоте, на пример) Ровински је анализирао као веома значајне етнолошке одреднице које настају под дејством различитих друштвених и других чинилаца. Издвојио је инстинктивну делатност у којој ум ради под снажним притиском спољних чинилаца и сазнања. То је, по мишљењу Ровинског, опредељење сопственог односа према целини, материјалном и духовном свету који стоји одвојено од човековог „ја”, јер од тога зависи и његово постојање. Чиниоцима материјалне и духовне културе прикључује се схватање и поимање неба и небеских тела која се на небу виде. У том редоследу значајно место добија земља са својим производима, затим атмосферске појаве и остали облици видљиве и невидљиве природе. Човек у овом случају ништа не ствара произвољно, већ

само покушава да објасни оно што за њега има практични значај. Наоружан науком и знањем човек тежи да стане на реално тло, решавајући при томе многе ствари досеткама и помоћу фантазије. На овај начин црногорски човек ствара целовит поглед на живот и свет у којем, и у практичном и у духовном погледу, налази задовољење за своја естетска и природна осећања.

Из истраживања П. А. Ровинског јасно се види да су у обликовању погледа на живот и свет учествовали сви слојеви црногорског друштва који су стварали заједничку слику о етичким вредностима у свакодневном животу. У ово се складно уклапа схватање о себи самом, виђење својих спољашњих и унутрашњих својстава, однос у породици, друштву, човечанству.

У општи поглед на живот и свет, према проучавањима Ровинског, укључује се и схватање о Богу као вишем бићу и о природном и натприродном свету, о добрим и злим духовима, о различитим менама кроз које у животу човеково биће пролази. Оваква схватања лагано улазе у оквир веровања која доприносе постепеном стварању митова и њиховом повезивању у одређену духовну целину. Реч је о народној животној мудрости и моралним схватањима која се изражавају у кратким поукама, порукама, пословицама, правилима моралног понашања, о прелазу ка вишој духовној делатности отелотвореној у усменом народном стваралаштву, коме припадају песме, баладе, анегдоте, шале, историјски основане или измишљене приче и друго.

У етнолошко благо Црне Горе Ровински је с разлогом уврстио народне песме и језик. Прикупио је преко 250 лирских и око 40 епских песама које је разврстао на мање садржајне целине. У оквиру лирских песама издвојио је „Обичајне или свакодневне пјесме”, „Пјесме потурчењака”, „Пјесме уз различите игре, такође шаљиве и дјечје”, „Разбрајалице”, „Успаванке”, „Религиозну пјесму, коју у Зети пјевају дјечи на крштењу”, „Свадбене пјесме”, „Лирске пјесме са епским садржајем”. Епске пјесме из Црне Горе Ровински дели на „јуначке које се пјевају уз гусле”, „Општесрпске пјесме” и издваја посебну збирку под насловом „Васојевићке пјесме”.

Ровински је, изгледа, у посебну групу издвојио песме из Васојевића због тога што их је записао у Васојевићима, у једном јединственом и компактном племену, које се због своје удаљености и изолованости од Црне Горе борило за своје одржање и национални живот без тешње везе са другим црногорским племенима. Васојевићи су тек у време Петра II Петровића Његоша ушли у политички и национални домен Цетиња и његових ослободилачких тежњи. Због тога ове песме нису израстале из

старинске аутохтоне епике него из њеног хроничарског слоја, који, већ око средине XIX века, превлађује у народној песничкој традицији и староцрногорских и брдско-херцеговачких племена и повезује се са њеним периферним, већ ослабелим, токовима који нису могли тако брзо прожети епско стваралаштво и довести га до епског песничког усијања (Меденица, стр. 270 и стр. 277).

Црногорске народне песме, које проучава Ровински, откривају душу народа, његов субјективни свет, описују породичне односе и шира друштвена збивања. Опева се уобичајени мегдан и мегдан који се дели у присуству љуба, затим женидба отмицом, четовање, хајдуковање, кумство, освета, издаја, великодушност Црногораца према душманима Турцима и друго. У овим песмама налази се оно што је било, оно што јесте, или, по схватању народа, оно што треба да буде.

У народним песмама се приказују чудни призори. Где је проливена крв невине особе, ниче црква, а где је пала крв починиоца злодела, расту „трње и коприве”, образује се језеро. У песмама се јављају виле. Животом човека у песмама живе небеска тела, биље, камен. Сунце и звезде пријатељују с девојкама. Трава вене од туге. Када се дешава неко незаконоње, пада крвава киша. Птице и неке животиње, по песмама, говоре човековим језиком. Све су ово алегорије и позајмице из митологије које служе за изражавање неке идеје.

У епској народној поезији предање замењује хронологију. Ствара се простор за фантазију и сусрет са лицима, али не онаквим као што их приказује историја. Песме се преношењем усменим путем из покољења у покољење дотерују, допуњују, мењају. Обликују их певачи и преносиоци који им дају своја обележја и локални колорит. Понекад се догађаји преносе из средине у средину па се том приликом замењују и неке личности. О свему овоме Ровински расправља и расправљања илуструје примерима из песама који су веома драгоцени за етнологску науку.

Језик као етнологска одредница, на коме се у Црној Гори говори, по мишљењу Ровинског, припада посебном говору јужног штокавског наречја. Црногорски говор је, по Ровинском, сличан херцеговачком говору, мада се и од њега разликује по неким специфичностима. Ровински је обратио пажњу на акценат, лична и топографска имена. У овоме није нашао ништа што се не налази и у другим говорима српског језика. По специфичностима изговора, нагласка, наречја, акцента може се утврдити ко којем крају или племену припада. Са тог становишта разликују се не само нахије него и мање заједнице у њима (Његуши, Ђеклићи, Цуце, Озрићи, на пример). На говор је, по истраживањима Ровинског, утицало

усељавање у Црну Гору становништва из Приморја, Босне, Херцеговине и Старе Србије, али и издвојеност племена која су увек чувала своја локална обележја. Али уједначавању говора доприносила је и школа, као и неке позајмице из појединих страних језика.

IV

Приступ проучавању Црне Горе и њеног становништва Павел Аполонич Ровински конципирао је по доласку на Цетиње 1879. године. Тај свој подухват насловио је „Црна Гора у прошлости и садашњости” у коме је обухватио географију, историју, етнологију и археологију. Али све четири ове целине, као и многи радови друге врсте, које је објављивао током 27 година проведених у Црној Гори (од доласка 1879. па до повратка у Русију 1906, односно до своје смрти 1916), прожети су етнолошким подацима које је неуморно, из дана у дан, записивао непосредно на терену по многим сеоским насељима у подловћенској Старој Црној Гори и црногорским брдским племенима. Учинио је то у време док су у Црној Гори још увек владали непомућени патријархални односи у друштву и међу носиоцима и чуварима патријархалне културе, у време када су казивања и традиција имали веома чврсту и поуздану основу, пре него што су почели да прихватају под спољним утицајима навике и облике савременог начина живота. Користећи ову методу непосредно виђеног на терену и доживљеног у народу, Павел Аполониович Ровински је дао изузетан научни прилог и заузео веома угледно место, не само у црногорској него и општој светској етнолошкој науци, које су у то време правиле прве кораке ка својој научној консолидацији. Павел Ровински је у то време био један од ретких истраживача који се бавио комплексним проучавањима народа и народног живота.

Ровински је прво проучио географске одлике и утврдио да је природна средина у Црној Гори веома много утицала на организацију човековог живота и на развој људског друштва. Истакао је у томе значај биосоцијалне екологије и њен допринос адаптацији човека на одређену природну средину. Обратио је пажњу на етничке факторе и етнопсихичке особине становништва. Описао је биофизичке особине Црногораца и издвојио тип који дотична етничка средина сматра „идеалним”. Са овим чињеницама Ровински је довео у везу и нека историјска збивања.

Проучавајући етничку историју становништва Црне Горе, Ровински је открио да су се у тим збивањима испреплетали веома сложени етнички процеси. Утврдио је да су у овим процесима староседеоци остали у мањини и захваљујући егзогамији (женидби изван матичне групе), вре-

меном се неосетно стапала са словенским етничким слојем. Ровински наводи бројне примере о међусобном мешању и међусобним утицајима различитих балканских племена једних на друге и о стварању њиховог међусобног поверења.

Истраживања Ровинског су показала да је друштво у Црној Гори прошло веома дуг развојни пут, почев од локалних заједница, преко родова, братстава и племена, до организовања државе, прво под руководством митрополита а потом и уз бригу световних господара.

Ровински је био један од ретких истраживача који су сматрали да се материјално и духовно културно народно стваралаштво међусобно условљава и прожима. Настојао је да прикаже члана црногорске етничке заједнице као личност, као породичну и друштвену јединку, у светлу његове свакодневне делатности. Ровински је показао како се у црногорској патријархалној средини лично потчињава заједничком и то одражава у производима ума и духа (прича, предање, шала, анегдота, пословица, загонетка и други облици усменог духовног стварања).

Ровински је утврдио да је борба за слободу повезала црногорска племена у одређену целину, чија је снага посебно дошла до израза у супротстављању Црногораца турском феудализму и допринела ослобођењу и осталих балканских народа из турског ропства.

Породица, по мишљењу Ровинског, а и других, била је основна друштвена организациона јединица. Из породице се развијају братство и племе као организационе и друштвене заједнице на чијим се основама ствара држава. Ровински се труди да утврди порекло сваког братства и племена и нагласи обавезе појединца према заједници и обратно, заједнице према појединцу.

Обреде и обичаје Ровински разврстава на календарске (Божић...слава), обичаје који прате човеков животни циклус (рођење, свадба, погреб), обичаје и правила из свакодневног живота (од устајања ујутру до времена и начина обедовања, гостопримства, обраћања другом лицу) и на обичаје ван породице и правне обичаје (побратимство, посестримство, кумство, имовински односи, вјера, азил, крвна освета и умир, суђење, казне).

Црногорски поглед на живот и свет и плодове фантазије и оштроумља Ровински је засновао на религиозним и световним садржајем, на причама, баснама, анегдотама, загонеткама, на пример. Из тога извлачи опредељивање сопственог односа према целини, материјалном и духовном свету, сопственом „ја”, поимању неба и небеских тела, земаљским и атмосферским појавама и осталим облицима видљиве и невидљиве природе, схватању Бога, природног и натприродног света и другом.

V

Претходни осврт указује, као што се види, на комплекс етнолошких проблема и питања која је у Црној Гори проучавао Павле Ровински. Реч је, уопштено речено, о проучавању узајамног дејства човека и природне средине, што је у то време представљало научну новину, затим осветљавање етничке историје, развоја материјалне културе, духовног стваралаштва и обликовања погледа на живот и свет. Павел Аполонович Ровински, са научног становишта, превазилази све оно што је о Црној Гори било написано у друштвеним наукама до почетка XX века. Подаци, чак и они које је време, због временске дистанце, можда допунило или преобликовало, такође, имају своју вредност и трајну поуку и поруку.

Павел Аполонович Ровински је имао дар за уочавање појава, смицао за њихово међусобно повезивање са средином и смештање свега тога у шири научни контекст. Уосталом, то је посведочило и објављивање његових студија и радова о Црној Гори у најеминентнијим научним установама и њиховим едицијама.

Захваљујући Павлу Аполоновичу Ровинском, етнолошка наука у Црној Гори, па и у свету уопште, добила је драгоцену сазнања, подстицаје и полазишта за нова научна прегнућа, за упоређивања и анализе података о бројним питањима из друштвеног живота, материјалне културе и духовног стваралаштва у Црној Гори у минулом и нашем времену. Заслуга за ово, поред Ровинског, припада одговарајућем министарству Владе Црне Горе, Централној народној библиотеци „Ђурђе Црнојевић” са Цетиња и Издавачкој кући ЦИД из Подгорице, које су омогућиле да стваралаштво Павела Аполоновича Ровинског о Црној Гори, скоро након једног века, постане доступно научној и најширој јавности.

ВАЖНИЈА ЛИТЕРАТУРА

1. П. А. Ровински, *Црна Гора у њојој прошлости и садашњости*, књ. I-IV, Цетиње 1993-1994.
2. П. А. Ровински, *Етнографска Црна Гора*, Том I-II, ЦИД, Подгорица 1998.
3. П. А. Ровински, *Зайиси о Црној Гори*, ЦИД, Подгорица 2001.
4. П. А. Ровински, *Студије о Црној Гори*, ЦИД, Подгорица 2004.
5. П. А. Ровински, *Ровински о Њејошу, Дјела о Јужним Словенима*, књ. 1, Цетиње 1967.
6. П. Влаховић, *П. А. Ровински као етнолог*, Централна народна библиотека Републике Црне Горе „Ђурђе Црнојевић”, Цетиње 1992.

7. П. Влаховић, П. А. Ровински и његов значај за етнологију Црне Горе, у: П. А. Ровински, *Етнографија Црне Горе*, Том 1, ЦИД, Подгорица 1998.
8. П. С. Радусиновић, Павел Ајолоновић Ровински, *сѣазама његовој живоји и рада*, Подгорица 1996.
9. П. А. Ровински, *Зайиси о Србији 1868-1869*, Матица српска, Нови Сад 1994.
10. А. П. Ровински, *Моја љубовања њо Монџолији 1874.*; П. А. Ровински, *Прилози из источној Сибири 1875.*
11. *Ободска шѣамѣарија на Ријеци Црнојевића у Црној Гори и њен значај на словенском јују, 1894.*
12. П. А. Ровински, *Зайиси о Црној Гори*, ЦИД, Подгорица 2001.
13. П. А. Ровински, *Сѣудије о Црној Гори*, ЦИД, Подгорица 2004.
14. П. А. Ровински, *Петѣар II (Раде) Петѣровић Њеѣош владиѣа црноѣорски*, у: Др Нико С. Мартиновић, *Ровински о Њеѣошу*, Цетиње 1967.

Petar VLAHOVIĆ

ETHNOLOGY OF MONTENEGRO IN THE WORKS OF PAVEL ROVINSKI

Summary

Pavel Apolonovič Rovinski, a famous Russian scientist (1831-1916), came to Montenegro by chance (1879), befriended the people, and consecutively spent 27 years in their environment (1879-1906). During this time he systematically conducted direct ethnological and other cultural-historical research. The research results were published by the Russian Academy of Sciences at the end of the XIX and in the first decade of the XX century, under the title „*Montenegro in the Past and Present*” (volumes I-IV). This work was translated and jointly published in 1993 and 1994 in Cetinje and Novi Sad.

The basis and main part of the four volume synthesis of P. A. Rovinski is the ethnology of Montenegro. The data that Rovinski gathered among the people is reliable, because the accuracy had to be confirmed by the community in which the data was collected.

Rovinski investigated the influence of the environment on the life of the population. He also connected some historical events with the environment. He determined that the development of the society in Montenegro had had a long and complex journey. This could be seen in the development of local communities, families, clans, fraternities, and tribes, and their participation in the organization of the state, which was first run by religious dignitaries (bishop, archbishop), and then by secular rulers (prince, king). Protection from the Turks was the main motive for the Montenegrin tribes to unite into a territorial community. The ancestral and tribal relations and lifestyle of the communities were evident in daily life (in the home, in the village, in the mountain). The individuals submitted themselves to the community, and identified themselves with the other members.

Rovinski conducted a very good study of the spiritual nature of the Montenegrin man, and connected it with the natural and supernatural perception of life and the world. The natural

and supernatural perception of the world is most evident in the oral folk literature, which he analyzed in detail (stories, legends, anecdotes, jokes, proverbs, riddles, poems, and others). This research clearly shows that all classes of the Montenegrin society participated in the creation of ideas about life and the world. This is why, besides high ethical values in everyday life, we also find the idea of God, celestial bodies, the natural and supernatural world, good and evil spirits, etc. This also includes our perception of ourselves, our external and internal characteristics, relations in the family, in the society, in the humanity. All this, along with the investigation of social life, spiritual creativity, and material culture, completes the general image of Montenegro and its population. In this way, thanks to Rovinski, Montenegro and its population gained an ethnological synthesis on themselves and their country long before many other nations in the world.